

YAŞAMDAN BİLİNCE: ARİSTOTELES VE HEGEL'DE EFENDİ VE KÖLE İLİŞKİSİ

Emine CANLI*

ÖZ

Bu çalışmada, Aristoteles'in etik ve politika metinleri incelenerek efendi ve köle ilişkisinin bilinç ve bilgi problemi olmadığı gibi zor, sömürü ve üretim ilişkisi olmadığına dikkat çekilecektir. Çalışmanın temel tezi, Aristoteles düşüncesinde efendi ve köle ilişkisinin hane ile koşullanmış bir yaşam ilişkisi olarak tasarlandığıdır. Bu amaçla Aristoteles düşüncesinde efendi ve köleyi bir arada tutan yaşam ilişkisinin modern dönemde Hegel ile birlikte yerini bilinç ve ölüme bırakışının izi sürülecektir. Hegel'de tanınma mücadelesi şeklinde tasarlanan efendi ve köle diyalektiğinin açığa çıkardığı tahakküm ilişkisinin yaşamı olumlamaya neden katkı sunmadığı ve neden sunması gerektiğine yoğunlaşacaktır. Bunun karşısında Aristoteles'in birlikte-yaşamaya vurgusuna vurgu yapılacak ve Hegel düşüncesinin hangi açılardan birlikte-yaşama imkânı sunmadığı izah edilecektir. Böylece çalışma, politik felsefede yerleşik hale gelen Hegelci ve modern ekonomi-politik yaklaşımla yapılan Aristoteles'i okumaları yerine; Aristoteles aracılığıyla yaşamı olumlamaya, birlikte-yaşamaya katkı sunmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: efendi-köle, yaşam, bilinç, Aristoteles, Hegel.

FROM LIFE TO CONSCIOUSNESS: THE RELATION BETWEEN MASTER AND SLAVE IN ARISTOTLE AND HEGEL

ABSTRACT

In this study, Aristotle's ethical and political texts will be analyzed to draw attention to the fact that the master-slave relationship is not a problem of consciousness and knowledge, nor a relationship of coercion, exploitation and production. The main thesis of the study is that the master-slave relationship in Aristotle's thought is conceived as a life relationship conditioned by the household. For this purpose, it will be traced how the life relation that holds master and slave together in Aristotelian thought is replaced by consciousness and death in the modern period with Hegel. It will focus on why the relationship of domination revealed by the dialectic of master and slave, which is designed as a struggle for recognition in Hegel, cannot and should not contribute to the affirmation of life. Against this, Aristotle's emphasis on coexistence will be emphasized and how Hegelian thought fails to offer the possibility of coexistence will be explained. Thus, the study will try to contribute to the affirmation of life and coexistence through Aristotle, instead of the readings of Aristotle made with the Hegelian and modern political economy approach that has become established in political philosophy.

Keywords: master-slave, life, consciousness, Aristotle, Hegel.

* Dr. Öğretim Üyesi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, E-posta: ecanli@fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0012-6458, İstanbul/Türkiye.

Makalenin geliş tarihi: 03.11.2024
Makalenin kabul tarihi: 06.04.2025

Submission Date: 03 November 2024
Approval Date: 06 April 2025

Giriş

Aristoteles'in efendi ve köle kavramları ve ilişkisi, modern dönemle birlikte ontolojik, epistemolojik ve politik bağlamlarda bazen olgu bazen de metafor olarak ele alınmakta ve bu yaklaşım günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Yerleşik hale gelen okumaları yerinden etmek pek tabi ki zordur, lakin onları şüphe barındırmayacak şekilde sürdürmek de ziyadesiyle kolay olsa gerek. Bu prensibe dayanan çalışmamızın başlatıcı ve devindirici noktası; Aristoteles'in, efendi ve köle ilişkisini (bugün anladığımız anlamda) tüm adaletsizliğine ve eşitsizliğine rağmen savunduğu savından şüphe etmektir. Bunun karşısında geliştirilen tutum ise tarihsel olayları olduğu gibi felsefi metinleri de bir tasarıya dönüştüren soruyu saptamak olacaktır. Çalışmanın belirgin kılmaya çalışacağı başlatıcı soru: Aristoteles düşüncesinde efendi ile köle ilişkisi ne ile koşullanmıştır ve onları bir arada tutan nedir? Varmak istediği yer ise söz konusu bağlamın tarihsel olup olmadığı ve bugünkü politik tahayyülümüze bir katkısının olup olamayacağıdır.

90

Bu çalışmada sunulacak tez, Aristoteles'in efendi ve köle ilişkisini bilinç ve bilgi problemi olarak ele alınmadığı gibi bir zor, sömürü ve üretim ilişkisi şeklinde de tasarlamadığıdır. Metinlerde göreceğimiz üzere Aristoteles düşüncesinde, efendi ve köle ilişkisi adalet ölçütü ile saptanmış yaşam ilişkisi olarak tasarlanmış ve bu sadece efendinin değil kölenin de dahil olduğu ortak yaşamın ve *polis*'in lehine olumlanmıştır. Bugüne dek bu bağlamın ısrarla göz ardı edilmesinin nedeninin, yaşamdaki ziyade ölüme sabitlenmiş modern politik okumalarımız olduğunu ve bu okumaların Aristoteles'in metinlerini alımlama tarzımızı da şekillendirdiğini düşünmekteyiz. Bunun bir nedeni modern ekonomi-politiğin şekillendirdiği düşünme biçimi iken diğer nedeni ise Hegel metinlerinden türetilen rasyonel politik tahayyüldür. Hegel metinlerinin doğrudan olmasa dahi dolaylı bir şekilde bu okumaları şekillendirdiği artık yadsınmamaktadır. Biz de bu amaçla efendi ve köle arasındaki ilişkiyi Hegel düşüncesinden türetilen yaklaşımla çözümlemeye çalışacağız. Hegel'in efendi ve köle ilişkisini Aristoteles düşüncesinden olduğu gibi mi türettiğinin yoksa onları Aristoteles düşüncesindeki tarihselliğinden soyarak felsefi bir problemin metaforları olarak mı ele aldığı uzun zamandır farklı açılardan tartışılmaktadır. Bu çalışma da bir yandan söz konusu tartışmalara eklenecek diğer yandan bu tartışmaların göz ardı ettiğini düşündüğü hususları belirgin kılmaya çalışacaktır. Kuşkusuz Aristoteles'in ya da Hegel'in gerçekte neyi kastetmiş olacağı hususunda nihai bir uzlaşım imkân dahilinde değildir ve iddia da edilemez. Bu

çalışmanın amacı da herhangi birinin daha iyi anlaşıldığını iddia etmek değildir. Amacımız, karşılaştırmalı okumalarla açığa çıkan yorum olanaklarını çoğaltmak ve sınırlamaktır.

Aristoteles ve Hegel düşüncesini bir arada ele alan çalışmalarda yaygın yaklaşım, Aristoteles'i antik dönemin köleliği kategorik olarak olumlayıp bunu doğal duruma dayandırırken Hegel'i tarihsel koşullarından olabildiğince soyutlamaktır. Bu çalışmada tezat bir tezle, Hegel'i tarihselleştirip çağımızın ekonomi-politiğine yaklaştırırken, Aristoteles'in metinlerini döneminin tarihsel koşullarından soyutlayıp kendi içinde yorumlamaya çalışacağız. Böylece Hegel ve modern ekonomi-politik üzerinden Aristoteles'e ve antik döneme yaklaşma eğiliminin yerine, Aristoteles ve antik dönem aracılığıyla bugünkü kanaatlerimizi sorgulanabilir hale getirmek mümkün olacaktır. Amacımız, Aristoteles'in etik ve politika metinlerinden yola çıkarak efendi ve köleyi bir arada tutanın ne olduğunu veya olabileceğini anlamaya çalışmak ve bu ilişkilenenin bugün bize ne gibi imkanlar sunabileceğine dair bir soruşturma yürütmek olacak.

Aristoteles'te Yaşam İlişkisi Olarak Efendi ve Köle

Eudemos'a Etik'te Aristoteles, yaşamlarını kendileri seçme olanağı olan insanların politik yaşam, felsefi yaşam ve haz yaşamı olmak üzere üç tür yaşamı olduğundan bahseder. Haz yaşamı bedensel doyumu, felsefi yaşam aklı başındalık ile hakikate yönelik araştırmayı, politik yaşam ise erdeme dayalı eylemleri amaçlar.¹ Bedensel hazları bireysel olduğu için felsefi ve politik yaşamdan daha başta ayıran Aristoteles, neyin niye yapıldığına dair soruşturmanın felsefi yaşamın mı yoksa politik yaşamın mı bahsi olduğunu araştırır. Politik yaşamın felsefi yaşamdan ayrı düşünülmesi gerektiğini düşünen Aristoteles, daha başta Sokrates ve Platon ile ayrı düştüğü noktayı saptamaya özen gösterir. Aristoteles'e göre erdemin bilgi olduğunu düşünen Sokrates, adaletin ne olduğunu bilmenin adil olmaya yeteceğini düşündüğü için erdemin nelerden oluştuğunu ve nelere bağlı olduğunu soruşturamamıştır.² Aristoteles ise felsefe ile politika ayrımı, politika gibi yapmaya (*praksis*) ve yaratmaya (*poiesis*) ilişkin bilimlerin *theoria*'dan farkına değinerek izah etmeye çalışır. Aristoteles'e göre yapmaya ve yaratmaya ilişkin bilimlerde amaç, erdemin ne

¹ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, Çeviren Saffet Babür, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999, 1215a35, 1215b.

² Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1216b.

olduğunu bilmek değil erdemli olmak, adaletin ne olduğunu bilmek değil adil olmaktır. Tıpkı sağlık ile ilgili bilginin izinin bedende sürülebilmesi gibi erdeme ve adalete dair bilgi de eylemlerde kendisini göstermek durumundadır. Çünkü politikanın amacı yasalar aracılığıyla erdeme dayalı eylemleri arttırarak iyi ve adil bir toplum oluşturmaktır.³ Bu nedenle *theoria* faaliyeti şeyleri araştırırken “Nedir?” sorusunu gerekçelendirirken, politika ise “Ne için?” sorusunu gerekçelendirir. Felsefenin “Nedir?” sorusunda kavram veya ide olarak açığa çıkan İyi, politik yaşamda her bir eylemin amacı olur ve insanın tüm yapıp etmelerini şekillendirerek erdemli bir yaşam sunar. ⁴ Politik yaşam her ne kadar filozofun kendisine konu edinebildiği bir konu olsa da felsefi yaşamın ve filozofun da dahil olduğu daha geniş bir alandır. Politik yaşamın ne olması gerektiği ile ne olduğu arasındaki farkı aşmak yerine onlar arasında geçişlilik sağlayacak ilkeleri saptamak da bu nedenle önemli olacaktır.

Erdemleri ikiye ayıran Aristoteles, düşünce erdemlerinin aklın hizmetinde olduğunu ve *theoria* faaliyeti ile gelişebileceğini söylerken, akıldan pay almayan karakter erdemlerinin ise ancak alışkanlıkla edilebileceğini belirtir.⁵ Karakter ve alışkanlık (huy) anlamına gelen *ethos*'un, politikanın başlatıcı noktası olduğunu söyleyen Aristoteles'e göre politika, birlikte yaşayan insanların her bir yapıp etmelerinde iyiyi amaçlamalarını sağlayacak yasalar vazederek onların erdemli yaşamaları için çabalamalıdır. Fakat söz konusu iyi yaşam bir bilgi problemi olmadığı için iyi yaşamın nelerden oluştuğu ve nelere bağlı olduğunun dökümü ve düzenlenişi politikayı mümkün kılacaktır.

Yaşamının duyumsamak, bilmek ve tanımak olduğunu belirten Aristoteles'e göre birlikte-yaşamak da birlikte-duyumsamak, birlikte-bilmek ve birlikte-tanımdır. Şayet bir *theoria* faaliyeti gibi bilmek ve tanımak, yaşamdan ayrı kabul edilirse bu, benin yerine bir başkasının bilebileceği dolayısıyla benin yerine bir başkasının yaşayabileceği anlamına gelecektir. Oysa Aristoteles'e göre her bir insan, doğası gereği kendisini duyumsamak, yaşamak ve bilmek ister. İnsanlar birbirlerinin yerine bilemez, duyumsayamaz ve yaşayamazlar fakat birlikte-yaşamayı tercih edebilirler.⁶ Birlikte-yaşamının formu ise dostluktur Aristoteles'e göre; çünkü ancak dostlukta insanlar hem başkası olup hem de birbirlerinin iyiliğini isteyebilir. Dostluğu politikaya önceleyen Aristoteles'e göre

³ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1216b15.

⁴ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1216b35-1218b5.

⁵ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1220a -1220b.

⁶ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1244b20.

bir devlet olmasa dahi insanlar bir arada yaşamak için dostluğa ihtiyaç duyarlar. Çünkü dostluk, insanlar arasındaki haksızlığı azalacak, adaleti arttıracak zemindir.⁷

Dostluğu politik birlikteliğin referans noktası haline getiren Aristoteles için politikanın asıl işi dostluğu sağlamaktır.⁸ Bu nedenle dostluğun başladığı en küçük birim olan ev (hane) ve evdeki ilişkiler, *polis*'i ve *polis*'teki ilişkileri önceler. Aristoteles'in ifadesiyle "insan yalnızca politik, toplumsal bir varlık değildir aynı zamanda evcil bir varlıktır".⁹ Aristoteles'in "insanın politik bir varlık olduğu" tespitine sıkça referans verirken "evcil bir varlık olduğu" tespitini ısrarla göz ardı eder ve bir geçiş cümlesi olduğunu düşünürüz. Oysa daha dakik bir okumayla Aristoteles düşüncesinde evin dostluğun, politikanın ve adaletin başlangıcı ve kaynağı,¹⁰ ev idaresinin (*oikonomika*) ise *polis*'in idaresi olan politikanın kaynağı olduğunu görmekteyiz.¹¹ Aristoteles'e göre yapma ve yaratma faaliyetine dayanan politika nasıl ki yoktan bir *polis* yaratıp onu en iyi şekilde idare etme becerisiyse, ev idaresi de hem ev sahibi olma hem de onu kullanma becerisidir.¹² Nitekim evi ve evdekileri bir araya getirebilen ve idare edebilen kişi, *polis*'teki yönetim faaliyetlerine katılan özgür ve eşit yurttaş olacaktır. Evdeki ilişkileri üç çiftte ayıran Aristoteles'e göre bunlar; koca-karı, baba-oğul ve efendi-köledir.¹³ *Polis*'te özgür yurttaş (*polites*) olan kişi evde baba, koca ve efendi olan kişidir. Yurttaşın *polis*'teki yönetim becerileri evi idare etme becerisi ile doğrudan ilgilidir. Bu da ancak *polis*'te yurttaş olan hane reisinin başlatıcısı ve yürütücüsü olduğu evdeki kişilerle dostluk geliştirmesiyle mümkündür.

Aristoteles'e göre dostluk, insanlar arasındaki özel ve bireysel bir ilişki türü değil, *polis*'in temel amacı olan adaletin bileşenidir. Çünkü "dostluk ve adalet aynı kişilerle ve aynı şeylerle ilgilidir".¹⁴ Bu yanıla dostluk hem evin içini hem *polis*'i hem de *polis*'tekiler ile yabancılar arasındaki ilişkiyi düzenleyecek olan ilkedir. Efendi ile köle, baba ile oğul, kocayla karı, yurttaş ile yurttaş ve yurttaş ile

⁷ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1244b20.

⁸ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1234b20.

⁹ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1242a20.

¹⁰ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1242a20.

¹¹ Aristoteles, *Oikonomikia*, Çeviren Burak Takmer, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016, 1343a.

¹² Aristoteles, *Oikonomikia*, 1343a.

¹³ Aristoteles, *Politika*, Çeviren Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2018, 1253b.

¹⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Çeviren Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2022, 1159.

yabancı arasında dostluk ilişkisi vardır.¹⁵ Bunlar arasından dostluğun daha fazla görüldüğü yer karşılıklılığın en çok görüldüğü ilişkidir. Çünkü birinin veren ve etkide bulunan, diğerinin ise çoğunlukla alan ve etkilenen olduğu ilişki daha az adilken; iki tarafın da veren ve etkide bulunan olduğu ilişkiler daha fazla adildir. Hane reisi ev içinde efendi olarak kölesine, baba olarak oğluna ve koca olarak karısına dostluk gösterebilirken kölesi, oğlu ve karısı efendiye/babaya/kocaya onun verebildiğinden daha az karşılık verebilir.¹⁶

Ev idaresindeki ilişki biçimleri adaleti tesis eden birer ortaklık olduğu için bir yanıyla yönetim biçimlerinin prototipleridir. Fakat bu çiftlerden efendi ve köle arasındaki ilişki ev idaresinde ayırt edici yere sahiptir. Çünkü köle, insan olmakla birlikte efendinin mülkü olan mallar arasında olmasından dolayı ikili doğaya sahiptir.¹⁷ Köleyi, ev yönetiminin en önde gelen, vazgeçilmez, değerli ve ev idaresine uygun olan mal şeklinde tanımlayan Aristoteles, köle ile efendinin iki ayrı varlık değil, “bir” olduklarını bu nedenle biri için iyi olanın diğeri için de iyi olacağını, dolayısıyla birinin amacının diğerinin de amacı olacağını belirtir. Köle, bir bütünün parçası veya organ gibi efendiyle birliktedir. Bu nedenle efendi ve köle arasında adil bir politik ortaklıktan bahsedilemez.¹⁸ Fakat diğer yandan herhangi bir maldan farklı olarak kölenin de çalışmak için diğer insanlar gibi bir amaca ihtiyaç duyduğuna dikkat çeken Aristoteles, efendinin kölesine özgürlüğü ödül olarak koymasının adil ve faydalı olacağını da belirtir.¹⁹ Böylece iyi bir amaç ve adaletle koşullanan efendi ve köle arasındaki ilişki böylece yeniden dostluğa bağlanır, fakat bir farkla; köle efendinin yaşamının parçası olduğu için kölenin erdemi de efendinin erdemine göre şekillenecektir.²⁰ Efendi iyilikten ve adaletten ne kadar pay alırsa köle de o kadar pay alabilecektir. Başka deyişle köle efendiyle, efendinin efendiliği ise iyilik ve adaletle koşullanmıştır.

Görüldüğü üzere efendi ve köle ilişkisini hem hane hem de *polis* için “özel” kılan, modern düşüncede sabitlendiği gibi bilgi ve üretim ilişkisi değil, hane ve *polis* arasında geçişlilik sağlamasıdır. Aristoteles’e göre efendi olmak ile ev ve devlet yönetmenin sadece teorik bilgi gerektirdiğine dair yerleşik kanaatin

¹⁵ Aristoteles, *Magna Moralia*, Çeviren Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019, 1211a6.

¹⁶ Aristoteles, *Magna Moralia*, 1211a6.

¹⁷ Mosses I. Finley, *Antik Çağ Ekonomisi*, Çeviren Hatice Palaz Erdemir, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006, 63-64.

¹⁸ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1241b10.

¹⁹ Aristoteles, *Oikonomikia*, 1343a-1344b.

²⁰ Aristoteles, *Politika*, 1260a.

değişmesi gerekir.²¹ Ev ve devlet yönetmek sadece teorik bilgiyi değil pratik bilgiyi de gerektirir. Efendi olmak teorik bilgi kadar pratik bilgi ve alanla ilgilidir çünkü efendinin, “efendi olmasının gerekçesi bildiği şeyler değil, olduğu şeydir”.²² Bunun yanı sıra efendi ile ilgisi bağlamında kölenin üretim ilişkisindeki bir araç olmadığının saptanması da önem arz etmektedir. Köle, yaşam alanını mümkün kılan mülkiyetin parçasıdır. Araç, üretim yapmaya yararken; mülkiyet, kendi başına yararlı olup yaşama, dahası “iyi bir yaşama” katkıda bulunur. “İnsan yaşamının üretim üzerine değil eylemek üzerine kurulduğunu” vurgulayan Aristoteles’e göre köle, üretim alanına değil diğer insanlar gibi “eylem” alanına dahildir.²³ Kölenin üretim ilişkisinin bir parçası olmaktan ayrılması önemlidir; zira köle, sömürülen maddi, cansız bir unsur gibi görülmemekle birlikte yaşam alanına dahil edildiği efendisinin yaşamı iyi olduğu ölçüde o yaşamdan faydalanan (pay alan) bir insandır.

İnsanın bir diğer insana köle olmasının doğru ve adil olup olmadığını ve köleliğin tamamen yadsınıp yadsınamayacağını tartışan Aristoteles, bu konudaki doğru ve adil olanı saptamaya çalışır. Aristoteles’e göre akıl ve bedenden oluşan canlılar arasındaki ilişkiler, birinin diğerine (akıl bedene ya da bedenin akla) üstün gelmesi nedeniyle doğal olarak yöneten ve yönetilen şeklinde bölümlenir. İyi yaşam için aklın bedeni yönetmesi daha makuldür; çünkü akıl hem kendisi hem de diğer insanlar için iyi olanı isteyecektir. Beden ise doğal olarak sadece kendi ihtiyaçlarını önemsediği için yöneten değil yönetilen olmalıdır. Yöneten ve yönetilen ilişkisi insanın kendi aklı ve bedeni arasındaki ilişkiden başlar; hanede efendinin köleyi, *polis*’te ise devlet adamının yurttaşları yönetmesine kadar uzanır.²⁴

Bu noktada vurgulanması gereken husus, köleler için herhangi bir grup ya da insan türünün işaret edilmemesi, köleliğin yeti ile ilişkilendirilmesi ve kölelik ile köle ayrımının gözetilmesidir.²⁵ Efendi hem kendisinin hem de kölesinin (ve hanesinin) iyiliğini istediği ve bunun için eyleme kapasitesine sahip olduğu için efendidir. Köle ise bu imkanlara sahip olmadığı için “doğal olarak” köledir. Kölenin hane ve *polis*’e katkısı bedensel iken; efendinin katkısı ise aklidir.²⁶

²¹Aristoteles, *Politika*, 1253b.

²² Aristoteles, *Politika*, 1255b. (Hemen devamında “köleler ve özgür insanlar için de aynı durum geçerlidir” ifadesi *polis*’teki ilişkilerin pratik bilgi ile ilişkili olduğunu gösterir.)

²³ Aristoteles, *Politika*, 1254a.

²⁴ Aristoteles, *Politika*, 1254a.

²⁵ Aristoteles, *Politika*, 1255a.

²⁶ Aristoteles, *Politika*, 1254a.

Aristoteles düşüncesinde olumlanan kölelik, savaşta esir almak veya zorla köle edinmek değildir; çünkü ona göre her iki durumda da iyi yaşamı mümkün kılacak sevgi ortamı yoktur. Efendi ve köle arasındaki ilişki parça ile bütün arasındaki ilişki gibidir ve bütünün faydasına olan parçanın da faydasınadır, aksi de eş oranda geçerlidir. Bu sebeple efendinin efendiliğini kötü yürütmesi hem kendisinin hem de kölenin zararına olur.²⁷

Aristoteles'e göre efendinin amaçladığı iyi yaşam, ortak bir amaçtır ve efendi, söz konusu amaca ulaşmak için hanedekileri de bu yaşamı mümkün kılacak eylem alanına dahil etmeye ihtiyaç duyar. Zira "bir insan köle sahibi olarak değil, köleyi nasıl kullandığına göre efendi olur". Efendiliğin birincil aşaması köle sahibi olmasıdır ve bu, efendiye felsefe ve siyasetle ilgilenmesini sağlayacak boş vakti verir. Fakat ikinci ve daha önemli aşama ise, kölenin nasıl kullanılacağını bilmek bu ilişkiye bir amaç tayin etmektir (ki bu amaç iyi yaşam'dır) ve bu aşama, efendinin efendiliğinin göstergesidir.²⁸ Aristoteles'e göre bir insanı efendi ve yönetici yapan erdemi ve adaletidir. Şayet bu ikisi olmazsa o insanın yönetmesi söz konusu olamaz. Fakat yönetilenin de yönetilebilmesi için erdemden ve adaletten pay almış olması gerekir. Köle tamamen akılsız olamayacağı gibi, efendinin de görevi sadece emir vermek değildir. Kölenin erdemi efendisinin erdemine göre şekillenir ve efendi, kölenin ihtiyaç duyduğu erdemi ve adaleti sunacak kişidir.²⁹ Dolayısıyla efendiyi efendi yapan köle sahibi olması değil, köleyi iyi, doğru ve güzel değerlerini atfedebildiği yaşam alanına dahil etme ve orada tutabilme kapasitesidir. Bu da bizi yeniden dostluk bahsine götürür.

Dostluk, Aristoteles düşüncesinde politikanın hem *arkhe*'si hem de *telos*'udur. *Polis*'teki dostluğun sözleşmeye dayandığını ve merkezinde eşitlik ile nesnenin yer aldığını belirten Aristoteles'e göre bu dostlukta nesne dosttan daha çok sevilip tercih edildiğinde dosta haksızlık yapmak kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle politik dostluk tamamlanmış bir birliktelik olmayıp etik dostluğu amaçlamalıdır. Başka deyişle, sözleşmeye dayanan dostluğu *polis* için asgari şart olarak saptayan Aristoteles, etik dostluğu politik dostluğun amacı olarak tayin eder. Erdemlere dayanan etik dostlukta alışveriş değil ortak iyilik amaçlanır ve bu sayede insanlar arasındaki ilişkiler karşılıklı güvene dayanır. Etik dostlukta amaçlanan adalet, istek ve tercihle tesis edildiği için kişisel çıkarlardan ziyade

²⁷ Aristoteles, *Politika*, 1255b.

²⁸ Aristoteles, *Politika*, 1255b.

²⁹ Aristoteles, *Politika*, 1260a.

ortak iyilik amaçlanmış³⁰ ve birlikte yaşamak tercih edilmiştir. Aristoteles'e göre en mutlu ve iyi insanlar birlikte yaşamayı tercih edenler ve birbirleri için eyleyenlerdir.³¹ Bu sayede dostluğa dayanan etik birliktelik hem *polis*'i önceleyen hem de *polis*'i aşan bir tahayyül olabilmektedir. Aristoteles'in etik ve politika metinlerinde efendi ve köle ilişkisinin nasıl anlaşıldığı bir yanılla bu tahayyülün nasıl evrildiğine dair ipucu da vermektedir.

Buradan yola çıkarak çalışmanın ikinci bölümünde ele alınacak Hegel düşüncesinden türetilen efendi ve köle ilişkisini takip ederken izini süreceğimiz husus; Aristoteles'in efendi ve köleyi birbiriyle ilişkilendirirken oluşturduğu doğallık ve yaşam bağlamının Hegel düşüncesine dayandırılan bilinç problemiyle nasıl düzenlendiği olacak. Yeni haliyle etiğin yerini hukuk almış, bilincin ve devletin kazanımlarının dayandırıldığı efendi ve köle ilişkisi ise bir mücadele olarak tasarlanmıştır.

Efendi ve Köle İlişkisinin Dönüşümü: Hegelci Dönemeç

97

Efendi ve köle ilişkisini felsefe tarihine bir bilinç problemi olarak taşıyan ve bu ilişkide neyin tarihsel ve nesnel olduğunu (doğrudan ya da dolaylı olarak) karara bağlanmasında ana referans G. W. F. Hegel düşüncesidir. Bilinç probleminin temel kavramları haline getirilen efendi ve köle kavramlarının Aristotelesçi bağlamı Hegel düşüncesiyle birlikte yeniden düzenlenir. Yeni haliyle bir özne teorisi olarak ele alınan “efendi-köle diyalektiği”nin bir metafor mu yoksa tarihselliğe mi işaret ettiği hususu tartışmalara konu olmuş ve söz konusu tartışmaları uzlaştırmak yerine çeşitlendirmek Hegel düşüncesinin güncelliğini sağlamıştır. Ancak Gerard Aching'in de belirttiği üzere efendi ve köle ilişkisini ampirik ve tarihsel özneler olarak ele alan “filogenetik” (*phylogenetic*) okumalar ile bilincin spekülative süreçleri olarak ele alan “ontogenetik” okumalardan ilkinin tarihe, ikincisinin de felsefeye atfedilme alışkanlığından vazgeçmek de yeni yorum olanakları sağlayabilir.³² Söz konusu iki yaklaşımın birbirlerini dışlamamaları gerektiğini vurgulayan Aching, Susan Buck-Morss'un “Hegel and Haiti” ve Paul Gilroy'un *The Black Atlantic* çalışmalarını bu açıdan

³⁰ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1242b-1243a30.

³¹ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1244b20.

³² Gerard Aching, “The Slave's Work: Reading Slavery through Hegel's Master-Slave Dialectic”, *PMLA* 127, no 4 (2012): 912. (Hegel düşüncesine tarihsel bağlam atfeden çalışmaların detaylı analizi için ayrıca bk. M.A.R. Habib, *Hegel and Empire: From Postcolonialism to Globalism*, London: Palgrave Macmillan, 2017.)

önemli bulur. Bir yanıyla filogenetik ve ontogenetik yaklaşımların sentezi gibi duran bu yaklaşımlar son dönemde yeni yorum olanakları sunmuştur. Ancak Aching'e göre bu çalışmalarda da olduğu gibi kölelik tarihinden kesitlerle bilinç analizini sentezlemenin iktidar ve özgürlük kavramlarına katkı sunması gerekir.³³ Aching'in de çalışmasında dikkat çektiği üzere geçtiğimiz yüzyılda Alexandre Kojève ile şekillenen Hegel okuması ile efendinin lehine olumlanan diyalektik, 21. yüzyılda kölelik lehine olumsuzlanmaktadır. Bizim amacımız ise söz konusu diyalektiği kölelik lehine olumsuzlamaktan ziyade Hegel'de Aristotelesçi olduğu düşünülen efendi ve köle ilişkisinin Aristotelesçi olmayan noktalarını görünür kılmak ve bilinç probleminin tekrar yaşam problemine döndürülmesi gerektiğine dikkat çekmektir. Böylece hem efendi hem de köle için yaşamın olumlandığı bir tahayyülün imkanını sorgulamış olacağız. Bu amaçla Hegel düşüncesindeki bilinç analizine özne tayin edilmesi durumunda açığa çıkan uyumsuzlıklara işaret edeceğiz. Söz konusu uyumsuzlıkları Hegel'de yaşam ilişkilerinin bilinç problemine yükseltildiği noktaları saptamaya çalışarak belirgin kılacağız.

98

Bilindiği üzere Hegel düşüncesindeki efendi ve köle diyalektiği formülasyonunda efendilik tümelliğin, kölelik ise tikelliğin tezahürü olarak saptanır. Hegel'e göre özgürlük bilinci her ne kadar Yunanlılar arasında açığa çıkmış olsa da onlar (Platon ve Aristoteles de dahil) özgürlüğü bir grupla ilişkilendirip, tümelliği içinde kavrayamadıkları için insanın kendi başına özgürlüğünden bahsedebilmiş değillerdi. Antik Yunan'daki özgürlük hala şehir yaşamıyla ve bu yaşamın sürekliliğini sağlayan belli bir grubun ortak iyiliği ile ilgili olmaktayken, ilk defa Germanik uluslar Hristiyanlıkla birlikte tarihte "insan olarak insanın özgür olduğunun" bilincine ulaşmışlardır.³⁴ Hegel'e göre her ne kadar Hristiyanlık dini köleliği sonlandıramamış (tüm insanlara özgürlük getirememiş) olsa da özünde barındırdığı evrensellik iddiası ona tarihte ayırt edici bir yer sunmuştur. Çünkü din sayesinde evrensellik rasyonel bir ilke olarak tasarlanabilir hale gelmiş ve bu ilke uğruna yaşamın maddi ve olumsal unsurları, akli ve kalıcı ölümlere hizmet etmeye başlamıştır. Dindeki Tanrı fikri, halklara evrenselin ve bireyselin birliği olarak bütünlüklü bir tasarı sunmuş ve bu tasarı bir halkın tininin yani onu o yapacak asli unsurun varlığına dair bilincin evrensel

³³ Aching, "The Slave's Work", 913-15. (Aching, çalışmasında Buck-Morss'un *Hegel ve Haiti* kitabına değil onu önceleyen makalesine referans verir. Makalenin de içinde bulunduğu kitap için bk. Susan Buck-Morss, *Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih*, Çeviren Erkal Ünal, İstanbul: Metis Yayınları, 2012.)

³⁴ Hegel, G.W.F., *Tarih Felsefesi*, Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2006, 21.

temelini oluşturmuştur.³⁵ Hegel'e göre insan özgürlüğünün en yetkin hali olan devlet fikrine ve aktüalitesine götüren dinin kendisi değil ama içinde barındırdığı bu tasarı olmuştur.

Aristoteles'te hazzaya dayalı yaşam, politik yaşam ve felsefi yaşam olmak üzere üçe bölünen yaşam, Hegel'de bilincin aşkın birliğinde sentezlenir. Aristoteles düşüncesinde *theoria* ile karşılayabileceğimiz bu yetkin olma durumu, filozofun faaliyeti olup sınırlı bir grup insanın ondan türettiği teorik yaşamı mümkün kılar. Hegel'de tinin tezahürü olan yaşamın bütünlüğünü kapsar. Bu nedenle Aristoteles düşüncesinde *theoria* faaliyeti de kapsayan ve etik ile koşullanan politikanın yerini Hegel düşüncesinde hukuk alır. Felsefe ile koşullanmayan etiğin özgürlük ile zorunluluk arasındaki ilgiyi kavrayamadığı için subjektif olduğunu belirten Hegel'e göre, düşünce ile iradenin, özgürlük ile zorunluluğun birliğini kavrayan hukuk ise objektiftir.³⁶ Tinin kendi kendisinden hareketle ikinci bir doğa halinde meydana getirdiği dünya olan hukuk, özgürlük ile zorunluluğun birliğini kavrayan bilincin ve özgür iradenin edimleridir.³⁷ Özgür iradenin yaşam dünyası olan hukuk, kendilik bilincinin bilmesi, istemesi ve faaliyetleri ile gerçeklik kazanan özgürlüktür. Özgürlük, gerçek ve kendi kendisini bilen bir şey olarak var olabilir bu da ancak kendisini gerçekleştirmesiyle, farklı momentlerin formları içinden geçerek ilerler. Aile, sivil toplum ve devlet özgürlüğün aktüalitesi olan objektif hukukun üç aşamasıdır. Aile doğal aşama, sivil toplum fenomenal aşama ve devlet nesnelliğe ve evrenselliğe ulaşıldığı aşama olup özgürlüğün nihai gayesi ve fiili realitesidir.³⁸

Devlet, Hegel için sadece insan topluluklarının yönetimi için gerekli idari birim değil aynı zaman bilincin de yetkinleşmiş formudur. Hegel'e göre nasıl ki Atinalılar arasında Atina sözcüğü hem politik kurumların toplamı hem de halkın tinini, birliğini sağlayan tanrıça anlamındaysa devlet de insanların hem ondan doğdukları hem de onda yaşadıkları tinsel Varlıktır.³⁹ İnsanların tinsel Varlık olan devlete ulaşmaları ancak bilincin birliğini kavramalarıyla mümkündür. Bu kavrayışla devlet, insanların maddi yaşamlarını devam ettirmek için bir araya

³⁵ Hegel, *Tarih Felsefesi*, 44.

³⁶ G.W.F. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çeviren Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1991, 41, 58.

³⁷ Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, 40-41.

³⁸ Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, 144-145.

³⁹ Hegel, *Tarih Felsefesi*, 46.

geldikleri olumsal bir topluluk değil, nesnellik atfedilmiş bilinçli bir yapıya bürünür.

Nesnelliği, özne ile nesne karşılaşmasından bilinçli varlıkların yaşamının temeli haline getiren Hegel'e göre sahici evrenselliğe de ancak özbilince sahip insanlar arasındaki karşılaşmayla ulaşılabilir. Çünkü özbilinç ancak ötekinin özbilincinde kendisi olarak kalarak; hem öteki hem Ben ve hem özne hem nesne olarak bilincin birliği kavrayabilecek ve böylece tinsel Varlığın temsilcisi haline gelecektir.⁴⁰ Tin, farklı özbilinçlerin birliği olarak ben olarak biz, biz olarak ben olup bilinç atfedilmiş insan yaşamının sürecidir. Bu haliyle yaşam, olumsal bir tarihi süreç değil tinin tezahürü ve gerçekleşme momenti olup ontolojik yapıya bürünür.⁴¹ Aristoteles düşüncesinde bir yaşam ilişkisi olan efendi ve köle ilişkisinin bilinç problemine bürünmesi bizatihi yaşamın kendisine bilincin atfedildiği bu aşama olur. Atina'daki yurttaşların söz konusu bilincin yetkinliğine ulaşamadıkları için kendilerinden beklenenleri güdüsel olarak yaptıklarını belirten Hegel'e göre devletin ereği "insanların edimsel eylemlerinde ve duygusal yatkinliklerinde tözsel olanın geçerli olması, varolması ve kendini sürdürmesidir".⁴² Yaşamı bilincin birliği olarak tasarlayan Hegel için, efendi ve köle de yaşamı olumsal olmaktan bilincin birliğine yükseltecek özbilinçler olur. Efendi ve köle ilişkisini bir tanınma mücadelesi olarak tasarlayan Hegel düşüncesinde yaşamın hakiki varlığı ise ondan özgürleşmek ve onu yadsımak ile mümkün olacaktır.

Tinin Görüngübilimi'nin dördüncü bölümünde Özbilincin analizini yapan Hegel, bu noktaya kadar yaptığı bilinç analizini burada bir tanınma ilişkisi olarak tasarlar. Tanınma, Hegel diyalektiğinin özbilincin öteki ile karşılaşmasında onu kendinin kılarak bilinç düzeyine yükselterek kendisiyle özdeşleşmesi için zorunlu bir dönemeçtir. Her bir bilinç bir diğeri için orta terim olup, süreçte yadsınması gereken bir dolayımıdır.⁴³ Bilinç her ne kadar kendi başına tekilliği içinde birer kendi-için-varlık olsa da kendi başına varolamadığı için, başka deyişle yaşama batmış halde olduğu için, öteki bilinçle koşullanmıştır. Çünkü kendi başına özbilinç olan her bir kişi bir başkası için sıradan birer nesne olarak

⁴⁰ Hegel, *Tarih Felsefesi*, 46.

⁴¹ Kurtul Gülenç, "Herbert Marcuse'de Yeni Bir Praksis Teorisinin İmkânı Olarak Yaşam, Ontoloji ve Tarihsellik Tartışması", *Alacakaranlıkta Hegel'i Düşünmek*, Derleyen Kurtul Gülenç ve Özgür Emrah Gürel, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), 83-84

⁴² Hegel, *Tarih Felsefesi*, 36-37.

⁴³ G.W.F. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2022, 81.

tezahür eder. Bilinç bu dolayımı aşmadan saf kendi-için-varlık, eş deyişle özbilinç olarak tamamlanmış olamaz.⁴⁴ Başkası ile karşılaşmasından ve mücadelesinden zaferle çıkan bilinç, tamamlanmış olduğunda varoluşunun maddi dolayımını olumsuzlamış ve yaşamın olumsuzluğunu bilinç düzeyine yükseltmiş olur.⁴⁵

Hegel'e göre söz konusu süreç iki aşamalı ilerler: (i) Başkasının eylemi ve (ii) kendi kendisi yoluyla eylem. İlk aşama başkasıyla karşılaşmadır. Bu aşamada her bir özbilinç bir diğerinin ölümünü amaçlamak ve bu ölüm kalım savaşına girmek zorundadır. Çünkü ancak böylece kendilerinin pekinliklerini kavrayabilir ve kendileri için olmayı başarabilirler. Özbilinçler yaşamlarını tehlikeye atmakla ve ölümü göze almakla yaşama bulanmışlıklarını yadsırlar ve olumsal olanı aşarak kendi-için-varlığa ulaşır özgürleşirler. Bunun karşısında yaşamını hiç tehlikeye atmamış olan ise bir "kişi" olarak yaşamını sürdürebilirken bağımsız bir özbilinç olarak tanınmanın gerçekliğine ulaşamaz.⁴⁶ Ölümü göze almak bu denklemde, yaşamını tehlikeye atmış taraf için de hem kendinde hem de ötekinde yaşamını yani olumsuzluğu küçümseme ve yadsıma eylemidir.⁴⁷ Bu mücadeleden sağ çıkma durumunda ise ikinci aşamaya, kendi kendisi yoluyla eyleme aşamasına geçmiş olur. Mücadele sonunda galip olan tanınan, mağlup olan ise tanıyan olur. Tanınan, özü kendi-için-olmak olan bağımsız bilinç, tanıyan ise özü bir başkası için yaşamak ya da olmak olan bağımlı bilinç olur. İlk Efendi, ikincisi ise köledir.⁴⁸ Özbilince sahip efendi tümelliği, ondan mahrum kalan ama tüm yaşamıyla özbilince tâbi olan köle ise tikelliği imler. Efendi, köleyi şey ile arasına koyarak yaşam için gerekli çalışma gibi dolayimleri ona bırakır. Kölenin her bir edimi efendinin yaşamına (esasinda efendi nezdinde ikisinin de uğrunda yaşamlarını tehlikeye atarak olumladiğı özbilince) hizmet eder.⁴⁹ Efendi bu mücadeleden güç ile çıkarken, kölenin ise yaşamını tehlikeye atarak deneyimlediği şey ölüm korkusudur. Ölüm korkusu, salt biyolojik yaşamın son bulmasından duyulan bir korkudan ziyade kölenin efendi aracılığıyla deneyimlediği özbilincin yalın özüdür. Köle, efendi ile karşılaşmasında yaşadığı korkuyu ve çözülüşü çalışma yoluyla kat etmeye çalışır. Kölenin her bir edimi; efendinin galip, kendisinin ise mağlup çıktığı mücadelenin sonrasındaki yaşamı

⁴⁴ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 82.

⁴⁵ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 82.

⁴⁶ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 82.

⁴⁷ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 82-83.

⁴⁸ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 83.

⁴⁹ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 84.

inşa etmeye hizmet eder. Köle, emeği aracılığıyla edindiği emekçi bilinçle kendi varlığını olumlamaya çalışır.⁵⁰ Fakat köle edimlerinde nesnel ve kalıcı olandan mahrum olduğu için ancak korkuyla çalışarak ve üreterek varoluşunu özbilincin nesnelleşmesinin hizmetine sunabilir.⁵¹

Hegel düşüncesinde efendi ve köle, henüz yaşam düzeyinde birbirleriyle ilişkilendirilmeden önce kavram düzeyinde tanımlanıp bilincin unsurları olarak saptanmış, böylece Aristoteles'te yöneten ve yönetilen olan efendi ve köle Hegel'de tanınan ve tanıyana dönüşmüştür. Özne ile nesne arasındaki belirlenim gibi bu ilişkiye de nesnellik, evrensellik ve zorunluluk atfedilmiştir. Karşılaşmalarında birbirleri için nesne olarak tezahür ettikleri için bu karşılaşmanın bir bilinç ve bilgi ilişkisi olduğunu kavrayan kişi nesnelliği, evrenselliği ve zorunluluğu kavramış ve bu sayede özne olmuştur. Çünkü ancak bu bilince sahip olarak diğerini nesne olarak görebilir ve onu kendisine mal etmeye, kendisinin kılmaya yönelik İstek (*Begierde*) duyabilir.⁵² Efendi, bu ilişkinin ayırıcısına ilk varan olduğu için kendi yaşamının da ötekini yaşamının da daha yetkin olan bilince hizmet ettiğini kabul etmiş ve ölümü göze alarak bilincin yetkinliğini onaylamıştır. Hegel'in sunduğu bu konseptte yaşam, biyolojik ve olumsal ele alınıp yadsınmış ve bilinç düzeyine yükseltilmesi gereken dolayım şeklinde tanımlanmıştır.⁵³

Efendiye olduğu gibi, köleye de söz konusu tarihselliği daha yüksek bilince yükseltme gerekliliği ve sorumluluğu yükleyen Hegel, böylelikle kölenin gerçekliği olan esareti, kendi cesaretsizliği ve bilgisizliği ile gerekçelendirmiş olur. Zira Hegel'e göre hayatta kalan köle, özgürlük yerine yaşamı seçmiştir. Hegel'in sunduğu denklemde yaşamı seçmiş olmak esaret için gerekçe olarak sunulur. Modern dünyanın köleleri olan Negroların özgürlük bilincinden mahrum olmalarından dolayı yaşamlarına değer atfetmediklerini ve bu nedenle Avrupalılar tarafından köleleştirildiklerini savunan Hegel, Avrupalılarla savaşlarında binlerle öldürülmelerinin sorumluluğunu da onlara yükler.⁵⁴ Çünkü "yaşam ancak değerli bir şeyi ereği olarak aldığı yerde değerlidir"⁵⁵ ve Afrika'nın

⁵⁰ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 84-85.

⁵¹ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 85.

⁵² Alexandre Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş*, Çeviren Selahatin Hilav, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, 41-42.

⁵³ Kojève *Hegel Felsefesine Giriş*, 44-45.

⁵⁴ Hegel, *Tarih Felsefesi*, 78.

⁵⁵ Hegel, *Tarih Felsefesi*, 78.

tarihin dışında yer almasının, tarihsiz olmasının⁵⁶ nedeni de budur. “İnsan yaşamının anlaşılır koşulları nelerdir” sorusundan yola çıkan Hegel düşüncesinin vardığı noktada ölüm, tinin yaşamının başlatıcısı kabul edilir.⁵⁷ Efendi, yaşamını öldürme kapasitesine borçluyken, köleyi de yaşam alanında tutan erdem değil efendiye karşı aklında tutması gereken ölüm korkusu olur. Hegel düşüncesi insanların özgür yaşama dair ortak özlemlerini “devlet” kavramıyla maddileştirmişse (pratikleştirmişse) de “ortak iyi”den ve herkesçe paylaşılabilecek bir yaşam biçimi ya da erdemler bütünlüğü ortaya koyma gerekliliği duymaması ilgi çekicidir.⁵⁸ Hegel düşüncesinin vardığı bu nokta efendi ve köle diyalektiğini spekülasyona açık hale getirir.⁵⁹ Söz konusu spekülasyonları bertaraf etmenin kolay olmadığı açıktır, gerekli olup olmadığı ise konuya ilgi duyanların amaçlarıyla ilgilidir. Yaptığımız analizi başa dönüp amacımızla ilişkilendirirsek çalışmanın gerekliliği konusu da izah edilmiş olacaktır.

Sonuç

103

Aristoteles’in efendi-köle ilişkisine dair ileri sürdüğümüz okumayla ve bu okumanın Hegelci düşünceye entegre edilemeyecek noktalarını belirgin kılmakla amaçladığımız, politikanın yaşam ile ilgisini belirgin kılmaya çalışmaktır. Hegel düşüncesinde olduğu gibi Aristoteles düşüncesinde de efendi ile köle birbirleriyle koşullanmıştır evet; fakat sanıldığıının aksine bu efendinin ya da daha üst bir bilincin değil *polis*’in kazanımıdır. Çünkü efendilik ve kölelik bilinç ve üretim ilişkisinden önce “yaşam ilişkisi”dir. Efendi, yaşama değer ve amaç atfederek kölenin de pay alabileceği iyi ve mutlu *polis*’e hizmet eder. Efendi ile köle arasında pay edilen artı değer adalet ve erdemdir. Aristoteles’in değer yaratamayan efendinin yaşamı üretim ve bilinç ilişkilerine indirgediği ve bunun köleyi efendinin yaşamında tutamayacağına dair uyarıları dikkate değerdir.

Aristoteles düşüncesinde politik yaşamı ve ilişkileri bir arada tutma yükümlülüğü efendiye atfedilmiştir. Hegel’in ve Hegelci düşüncenin yaşam

⁵⁶ Hegel, *Tarih Felsefesi*, 80-81.

⁵⁷ Jean Hyppolite, “Hegel’de Yaşam Kavramı ve Varoluş”, *Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar*, Çeviren Doğan Barış Kılınç, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010, 52.

⁵⁸ Tery Pinkard, *Hegel*, Çeviren Mehmet Barış Albayrak, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012, 482-483.

⁵⁹ Söz konusu spekülasyonları Hegel metinleri ve tarihsel dönemler arasındaki süreklilik üzerinden okuyan örnek çalışma için bk. Angel Oquendo, “Hegel’s Account of Ancient Slavery”, *History of Philosophy Quarterly* 16, no 4 (1999): 437-63.

ilişkilerini bilinçle koşullamasının nedeni de budur. Aristoteles de en az Hegel kadar bilincin (*theoria*'nın) yaşamı devindirdiğini ve yükselttiğini kabul eder. Ancak yaşamı bilince tâbi kılmaz. Bunun bir sebebini Leo Strauss gibi klasik ve modern ayrımına dayandığına, klasik dönemde doğal olanın akli olmadığına ve insanın da doğal olanın parçası olarak kabul edilmesine bağlayabiliriz.⁶⁰ Fakat bu, başka bir çalışmanın konusudur. Bu çalışmada efendi ve köle ilişkisini bilinç ve yaşam ilişkisi üzerinden çözümlediğimiz için değer ile nihayetlendirmek makul olacaktır.

Aristoteles'in insanın işinin ne olduğunu soruştururken müzik yapmak ile erdemli müzik yapmak arasında yaptığı ayrım gibi⁶¹, çağımızda da politika ile erdemli politika ayrımı yapmak ve erdemli politikanın aşkın ilkelerle ve ideallerle değil insanın işleriyle ilgisini görünür kılmak gerekmektedir. Zira politikanın amaçladığı iyi ve mutlu yaşam büyük bir "olay" ve salt bilinçle değil, bir arada yaşama olanağı sunan *polis* ile ilgidir. Politikayı kendisine konu edinen felsefenin politik yaşama katkısı da değer yaratma kapasitesi ile ilgilidir. Modern dönemde şekillenen politikaya olduğu gibi Hegel düşüncesine ilgimizi bilinç üzerinden olduğu kadar yaşam üzerinden yönlendirmek bunun bir yolu olabilir.

⁶⁰ Leo Strauss, *Şehir ve İnsan*, Çeviren Birdal Akar, İstanbul: Babil Kitap, 2024.

⁶¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1097b.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, Çeviren Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, Çeviren Saffet Babür, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999.
- Aristoteles, *Magna Moralia*, Çeviren Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.
- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Çeviren Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2022.
- Aristoteles, *Oikonomakia*, Çeviren Burak Takmer, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016.
- Aristoteles, *Politika*, Çeviren Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Aching, Gerard. "The Slave's Work: Reading Slavery through Hegel's Master-Slave Dialectic", *PMLA* 127, no 4 (2012): 912-17.
- Buck-Morss, Susan. *Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih*, Çeviren Erkal Ünal, İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Finley, Mosses I. *Antik Çağ Ekonomisi*, Çeviren Hatice Palaz Erdemir, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006.
- Gülenç, Kurtul. "Herbert Marcuse'de Yeni Bir Praksis Teorisinin İmkamı Olarak Yaşam, Ontoloji ve Tarihsellik Tartışması", *Alacakaranlıkta Hegel'i Düşünmek*, Derleyen Kurtul Gülenç ve Özgür Emrah Gürel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021, ss. 38-94.
- Habib, M.A.R. *Hegel and Empire: From Postcolonialism to Globalism*, London: Palgrave Macmillan, 2017.
- Hegel, G.W.F. *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1991.
- Hegel, G.W.F. *Tarih Felsefesi*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2006.
- Hegel, G.W.F. *Tinin Görüngübilimi*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2022.

YAŞAMDAN BİLİNCE:ARİSTOTELES VE HEGEL'DE EFENDİ VE KÖLE İLİŞKİSİ
FROM LIFE TO CONSCIOUSNESS:THE RELATION BETWEEN MASTER AND SLAVE IN
ARISTOTLE AND HEGEL
Emine CANLI

Hyppolite, Jean. "Hegel'de Yaşam Kavramı ve Varoluş", *Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar*, Çeviren Doğan Barış Kılınç, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010.

Kojeve, Alexandre. *Hegel Felsefesine Giriş*, Çeviren Selahatin Hilav, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Pinkard, Tery. *Hegel*, Çeviren Mehmet Barış Albayrak, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012.

Oquendo, Angel. "Hegel's Account of Ancient Slavery", *History of Philosophy Quarterly* 16, no 4 (1999): 437-63.

Strauss, Leo. *Şehir ve İnsan*, Çeviren Birdal Akar, İstanbul: Babil Kitap, 2024.